

4. ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД – ОРГАНА СТАРАТЕЉСТВА У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ОД ДЕЧИЈИХ БРАКОВА

На основу Инструкције о начину рада центара за социјални рад – органа старатељства у заштити деце од дечијих бракова (бр. 551-00-00100/2019-14 од 20.05.2019. године), сагласно тачки 15. Републички завод за социјалну заштиту подноси Четврти извештај.

Прикупљени подаци се односе на 2022. годину и обухватају период од 1.01. до 31.12. 2022. године. За потребе прикупљања података сачињен је образац који се иновира сваке године у складу са уоченим потребама и који садржи податке дефинисане Инструкцијом.

У овом извештајном периоду податке није доставило 11 центара за социјални рад (Гаџин Хан, Житорађа, Зубин Поток, Крупањ, Нови Кнежевац, Прибој, Шабац) и четири одељења Градског центра за социјални рад Београд (Вождовац, Врачар, Нови Београд, Савски Венац). Имајући у виду општине које нису доставиле податке, основано је претпоставити да је укупан број деце жртава дечијег брака већи јер се међу њима налазе средине за које је познато да имају дечији брак као појаву на својој територији. Међутим, поставља се питање да ли ови центри препознају овај вид насиља над децом, али не достављају податке због немогућности да прате ову појаву јер користе софтверске програме који нису погодни за овакво прикупљање података, или ову појаву уопште не препознају.

Током 2022. године центри за социјални рад идентификовали су 203 деце жртава дечијег брака од којих 9 (4,4%) дечака, и 194 (95,6%) девојчица. Евидентно је да дечији брак представља родно засновано насиље и погађа најчешће девојчице.

У свим извештајним периодима уочен је највећи број ромске деце која су погођена дечијим браком, те су за овај извештај посебно обрађени подаци који се односе на децу ромске националне припадности. Од укупног броја деце 128 (63%) је ромске националне припадности и то 6 дечака (0,4%) и 122 девојчице (95,6%) .

Током 2022. године од идентификоване деце, на дан 31.12.2022. године на евиденцији центара налазило се 116 деце, а центри за социјални рад, на захтев суда дали су налаз и мишљење за склапање малолетничког брака за 48 деце.

Међу идентификованом децом доминира узраст деце од 16 и 17 година (143 детета, 70,4%), али није занемарљив и број од 60 (29,6%) деце млађе од 16 година, која су посебно погођена дечијим браком на том изразито ниском узрасту. Јасно је да дечији брак погађа девојчице, посебно на овом изразито ниском календарском узрасту јер свих 60 деце испод 15 година су девојчице. У ромској популацији је значајно већи удео девојчица млађих од 16 година и он износи 38,2% у групацији ромске деце.

На питање о регулисаном грађанско правном статусу који подразумева одређен ЈМБГ за дете, регулисано држављанство и родитеља и детета, уписану чињеницу рођења у матичну књигу рођених, центри су дали податке да 28 деце нема у потпуности регулисану наведену комплетну личну документацију, и то: једно дете није уписано у матичну књигу рођених, за 1 дете није регулисано држављанство, петоро деце нема здравствену књижицу, двоје деце нема регулисано пребивалиште, 18 деце нема личну карту, мајка једног детета нема регулисано пребивалиште. У групацији ромске деце 18 нема регулисан грађанско правни статус, што чини 64,2% деце којој није регулисана лична документација. Битно је напоменути да центри за социјални рад интензивно раде на разрешењу проблема везаних за документацију од значаја за потпуно регулисан грађанско правни статус.

Од укупног броја деце жртава дечијег брака 14 (6,9%) деце је без родитељског старања, а 189 (93,1%) имају једног или оба родитеља, што јасно указује да су родитељи ове деце одговорни за склапање дечијег брака, односно подржавају или, у најмању руку, имају позитиван став у односу на ову појаву. Када су у питању ромска деца, од 128 деце њих 10 (7,8%) је без родитељског старања. На основу четворогодишњег тренда може се закључити да су дечијим браком дефинитивно више погођена деца која имају једног или оба родитеља (88,1%), те да је дошло до благог пада броја деце без родитељског старања у односу на 2019. годину (2019. године 11,5% деце, а у 2020. је 7,4%). Најдрастичнији примери су деца за чије родитеље је центар планирао покретање поступка за лишење родитељских права, али их још увек није покренуо (37 мајки, 3 оца и 65 деце где су у питању оба родитеља), као и случајеви где су поступци за лишење покренути, али још увек нису окончани од стране суда (1 мајка и за четворо деце оба родитеља), што јасно указује да су родитељи ове деце одговорни за дечији брак конкретног детета. У ромској популацији деце за 66 родитеља центар планира поступке лишавања родитељских права.

Што се тиче старатељске заштите, без родитељског старања је 14 деце, али су под старатељством и деца за чије родитеље још увек нису окончани поступци за лишавања родитељског права (мера старатељске заштите примењена је за 26 деце), и то 14 деце је под непосредним старатељством надлежног центра за социјални рад, а остали за старатеља имају неког од сродника.

Да би се разумела позиција центра за социјални рад и могућност за предузимање интервенција стручних радника, веома је значајно анализирати у којој ситуацији се налази дете у моменту када центар добије пријаву, односно када започине рад са дететом и породицом. Наравно, много значајнији простор за рад постоји у ситуацији када је пријава стигла док је дете у ризику, али се још увек не налази у партнерској заједници (24 деце, 11,8%), а 126 деце (62%) су већ живела у заједници са партнером, што знатно сужава простор за рад са дететом и своди се на умањење штете нанете детету. У ромској популацији деце пријаве су стигле за 79 (61,7%)

деце када су већ живела у партнерској заједници. У укупној популацији за 53 детета центри су се изјаснили да је пријава стигла за неке друге ситуације као што су: прекинута ванбрачна заједница или дете повремено живи са партнером. Такође постоје и ситуације у којима је у дечијем браку рођено дете, те је потребно реализовати поступке који се тичу заштите новорођеног детета, али су то такође ситуације у којима се углавном умањује штета за дете у ситуацији дечијег брака, а посебна пажња се даље мора усмерити на заштиту новорођеног детета .

Развојне и здравствене сметње или инвалидитет има 15 деце, а ради се о интелектуалном инвалидитету (8), поремећају понашања и/или тежем емоционалном проблему (6) и једно дете је са тежом органском дијагнозом, а 188 деце је без здравствених сметњи и инвалидитета.

Образовни статус идентификоване деце жртава дечијег брака веома је разнолик:

25 дете не похађа основну школу, а основношколског је узраста;

13 деце похађа редовно основну школу;

2 деце похађа специјалну основну школу;

85 деце не похађа средњу школу, а средњошколског узраста је;

21 дете похађа редовно средњу школу;

1 дете похађа специјалну средњу школу;

48 завршили школовање (основна и средња стручна школа);

2 деце завршило основно образовање одраслих;

6 деце никада није било укључено у образовни процес.

За ромску популацију деце погођене дечијим браком ситуација са образовањем је још неповољнија. Средњу школу не похађа, а средњошколског узраста је 39% деце; 17,9% не похађа основну школу, а средњошколско образовање завршило је 24,2% деце.

Подаци о националној припадности указују да дечији брак постоји у многим националним мањинама на територији Републике Србије, али је такође очигледно да је ова појава најраспрострањенија међу децом ромске националности, те је од укупног броја деце 128 ромске деце (63%) и то 122 девојчице од којих је 60 узраста млађег од 15 година . За 22 деце не постоји податак које су националности, а за 48 је уписана српска националност. Евидентирано је 3 мађарске, 1 румунске и 1 албанске националне припадности. Посматрано у четворогодишњем периоду, удео ромске деце (девојчица) највиши је управо у 2022. години и износи 63,1% што је више од четворогодишњег просека који износи 57,5%.

У односу на тип насеља у којем живе деца жртве дечијег брака, из претходних извештаја може се констатовати да нема битне разлике између урбаних и руралних средина. За ову тему упутније је трагати за подацима да ли ова деца живе у издвојеним насељима. Гетоизираност и изолација (понекад и свесна самоизолација на тему дечијег брака) јесте често препрека за досезање до популације која је најугроженија праксом дечијих бракова. Подаци добијени за 2022. годину указују да је 36 или 17,7% деце жртава живело у изолованим насељима, а да су породице 155 деце биле интегрисане у локалној заједници. За 12 деце нема података.

Имајући у виду значај образовања породица, посебно мајки, чија деца ступају у дечије бракове, прикупљени су подаци за родитеље идентификоване деце жртава. Највећи број мајки има завршену основну школу (51), незавршену основну школу има 46 мајки, без основне школе је 38, са средњошколским образовањем је 14, а више или високо образовање има 2 мајке. Података нема за 40 мајки. Што се тиче очева, за 47 нема података, 44 има завршену основну школу, 42 има незавршену основну школу, 20 очева је без основне школе, средњу школу има 21 отац и 1 отац има вишу/високу стручну спрему. Сумирамо ли податке о образовању родитеља у посматраном четворогодишњем периоду, долазимо до поражавајућег налаза да у просеку 36,4% родитеља (мајки и очева укупно) никада није похађало школу или ју је напустило у неком тренутку. У ромској популацији ови подаци су још неповољнији. Наиме 76 (59,3%) мајки и 56 (43,7%) очева је без или са непотпуном основном школом

Када се посматрају подаци о запослености родитеља деце жртава, односно подаци о приходима које остварују, индикативан је податак да је само 38 (18,7%) мајки запослено и остварује редован приход по основу радног односа, што говори о врло неповољном економском статусу жена у овим породицама. Још је гора ситуација у породицама ромске деце где је незапослено 67,9% мајки. Са друге стране право на неку материјалну помоћ остварила је 180 мајка и 89 очева (новчана социјална помоћ, једнократне новчане помоћи, дечији додатак), а 14 мајки нема баш никаква новчана примања што указује на подређен и економски зависан положај жене који је један од фактора очувања дечијег брака као остатка патријархалног модела организације породице. Посматрано у четворогодишњем периоду, у просеку половина односно 50,3% родитеља су незапослени. ...У прилог лошег материјалног положаја породица из којих потичу деца жртве дечијег брака говори и чињеница да у периоду 2019 – 2022. године у просеку 27,9% породица су корисници НСП од чега највише у 2022. години – 31,6%.

Од центара за социјални рад су тражени подаци о извору прихода за оба родитеља чија су деца жртве дечијег рада. У очи упада податак да само 8 мајки, односно 5 очева остварује приход бавећи се пољопривредом. Може се констатовати да се овакав тренд наставља у односу на претходне три године, а једно од могућих објашњења може бити да су у земљорадничким породицама деца радно ангажована на имању, те се не подстиче рани одлазак из породице девојчица које удајом одлазе

из своје у породицу партнера, те на тај начин породица порекла остаје без члана који доприноси приходима породице. Са друге стране, један од фактора који подстичу појаву дечијег брака је и друга страна која добија новог члана и са њим нову радну снагу. Међутим, породице које живе од земљорадње вероватно нису у таквој ситуацији да кроз рану удају својих ћерки омогућавају за њих „бољи живот“ и бег из сиромаштва. С обзиром да нема неких истраживања о овом питању, може се само нагађати.

Када се посматрају родитељи деце жртава у односу на ризична понашања дати су следећи подаци: код 2 мајке је присутна проституција, 1 отац се бавио трговином људима, 2 оца имају криминогено окружење 10 очева и 1 мајка имају проблема са болестима зависности, 15 очева и 3 мајке су били на одслужењу затворске казне, да се 7 мајки и 4 оца воде као психијатријски болесници, а 1 мајка и 1 отац су боравили у психијатријским установама, просјачењем се бавило 5 мајки, скитња је била присутна код 3 мајке и 2 оца. Посебно је интересантан податак да је због насиља у породици евидентирано 34 мајке и 25 очева (у ромској популацији чак 21 или 16,4% мајки), што указује на потребу детаљнијег евидентирања насиља, односно поставља се питање да ли су мајке ове деце биле жртве које су након тога развиле насилничке обрасце понашања у односу на децу или се ради о још неком додатном фактору.

Веома важан показатељ ризика од дечијег брака представља искуство родитеља, односно када су родитељи, други чланови породице или блиски сродници ступили у брак, а посебно мајке. Још увек ови подаци нису у довољној мери познати центрима. Познато је да је у случају 88 деце неко од блиских сродника имао искуство дечијег брака, и то: 49 мајки, 5 очева, 24 сестара, 8 бака и 1 деда. Анализом података у протекле 4 године може се утврдити да је удео родитеља са искуством дечијег брака у укупном броју родитеља ове деце у просеку износи 13,5%. Удео родитеља у укупном броју сродника детета жртве који и сами имају искуство дечијег брака износи у просеку високих 69,3% у истом четворогодишњем периоду. Дакле, потребно је далеко више пажње посветити животном искуству родитеља које значајно утиче на став о дечијем браку када су у питању њихова деца, али и на став ширег породичног окружења у којем дете и његова породица актуелно живе. Питање породичне историје је од великог значаја током процене детета и породице у циљу уочавања ризика од дечијег брака. Такође, познавање обичаја и образаца везаних за рано склапање партнерских заједница у ширем окружењу у којем породица живи од великог је значаја за благовремену интервенцију и деловање на умањење ризика кроз неке врсте превентивног рада, било на појединачном случају или на нивоу заједнице.

За благовремену процену ризика по дете од дечијег брака веома је битан податак на који начин центар за социјални рад добија прву информацију о детету жртви. У 38 случајева центар је добио податак од полиције или тужилаштва. У 28 случајева сами родитељи и у 4 случаја хранитељи су пријавили (то могу бити различите

ситуације, нпр. дете побегло од куће), 55 жртава пријавила је нека здравствена служба што најчешће подразумева да је била у питању трудноћа или већ рођено дете, у 10 случајева пријавила је матична служба што подразумева ситуације пријаве имена за новорођенче које је родила малолетна мајка, само у 9 случајева пријаву је извршила школа због непохађања наставе, старатељи у 3 случаја, а 9 деце се само пријавило центру, сродници су пријавили случај за 5 деце, комшије/пријатељи 2 детета, 2 детета је пријављено путем анонимне пријаве и 3 детета су пријавила удружења грађана. У случају ромске деце најчешће пријаве долазе из здравственог система – 33 (25,7%), потом од полиције и тужилаштва 25 (21,8%), а родитељи су пријавили 15 (11,7%) случајева. И даље нити једна пријава није дошла од служби/појединаца који су на извору података, односно у ситуацији да благовремено уоче ризик, а то су здравствене медијаторке и педагошки асистенти, али се први пут појављују удружења грађана. Ови подаци указују на неопходност стварања мреже у локалној заједници која би била анимирана да покрене и планира активности на спречавању дечијих бракова на нивоу своје локалне заједнице.

Када су у питању мере, услуге и поступци које је ЦСР предузео/реализовао/пружио у 2022. години у циљу заштите детета и породице, ситуација је следећа:

У највећем броју случајева (187) центар је пружио саветовање и информисање детета и породице на тему штетности дечијег брака;

У 61 случајева центар је дете и породицу упутио на друге социјалне услуге и сервисе као што је нпр. саветовалиште;

У 70 случајева пружена је нека врста материјалне подршке;

12 деце је упућено на алтернативни смештај;

Послови у вези примене старатељске заштите реализовани у вези 25 случајева;

Родитељи 3 деце су у поступку или су лишени родитељског права;

У 18 случајева центар је покренуо поступке за заштиту права детета;

У 7 случајева поднете су кривичне пријаве против одговорних лица за кривично дело запуштања и злостављања малолетног лица;

У 15 случаја покренуте су кривичне пријаве против одговорних лица за кривично дело ванбрачне заједнице са малолетником;

У 6 случајева покренута је кривична пријава против одговорних лица за кривично дело трговине људима;

У само 13 случајева центри су применили надзор над вршењем родитељског права. Међутим, у виду треба имати да веома ретко центар уочи ризик од дечијег брака

благовремено, те за примену надзора над вршењем родитељског права буде касно, односно дете се већ налази ван родитељске породице и целисходније је применити неке друге мере.

У 48 случајева (17 ромске деце) центри су дали налаз и мишљење по захтеву суда за формално склапање брака (који су готово увек у прилог склапања брачне заједнице, иако се ради о деци испод 18 година старости), што указује на углавном, формалан приступ стручњака овом питању.

Иако је за очекивати да деца жртве дечијег брака лако постану жртве трговине људима, Центар за заштиту жртава трговине људима пријављује свега 3 случаја деце идентификоване током 2022. године, и то 3 девојчице, од којих су 2 узраста испод 15 година. Извор пријава је: за 1 дете удружење грађана, 1 дете међународна организација и 1 дете страна невладина организација.

Што се тиче активности које је Центар за заштиту жртава трговине људима предузео и које су у његовој надлежности, у сва 3 случаја је остварена сарадња са надлежним центром за социјални рад, као и са полицијом и тужилаштвом. Подршка за повратак у образовни процес пружена је у случају 2 детета, помоћ у остваривању здравствене заштите за 2 детета, обезбеђивање психотерапије за једно дете и подршка у судским поступцима за једно дете.

ЗАКЉУЧАК

У односу на претходни извештајни период нешто је опао број идентификоване деце (у 2021. је било 235 деце, а у 2022, рађено са 203 детета). Иако, међу децом има и дечака (4,4%), значајно је већи број девојчица које су жртве дечијег брака (95,6%), што јасно указује да се ради о родно заснованом виду насиља које најчешће погађа девојчице. И даље подаци указују да је у ромској популацији највећи број дечијих бракова (63%).

Већина идентификоване деце је под родитељским старањем (92,6%), што јасно говори да је неопходан рад са породицом, на мењању ставова у односу на дечији брак, те да су кампање усмерене на ширу јавност од великог значаја, али и све форме превентивног рада у локалној заједници.

Центар за социјални рад је веома важна институција у раду са децом жртвама дечијег брака, али његово укључивање је у већини случајева већ када је дете у дечијем браку (у 62% случајева дете се у моменту пријаве већ налазило у партнерској заједници), што знатно смањује могућност превентивног рада са конкретним дететом и породицом. Ове интервенције већ представљају „гашење пожара“, а не рад у смислу отклањања ризика по дете. Иако се информативно и саветодавно ради са децом и породицама, ове интервенције су усмерене на ублажавање штете које је дете претрпело и тиче се евентуално повратка у процес

образовања и материјалне подршке, а већина активности је фокусирана на мере породично правне заштите и покретање различитих поступака код других органа. Много већи ефекти којима треба тежити, постижу се отклањањем ризика, а центар за социјални рад, као институција има мање интервенција примерених овој фази, а много више у фази када се дечији брак већ десио.

Посматрајући образовни статус деце жртава може се закључити да 4,1% деце је средњошколског узраста, али не похађа средњу школу. Намеће се питање да ли би обавезност похађања средње школе допринела смањењу дечијег брака.

Сиромаштво јесте један од узрока дечијег брака, али ту је свакако присутан и фактор образовања мајки и њиме условљен економски зависан положај мајки деце која су актуелно жртве дечијег брака. Посебно је драматична ситуација у ромској популацији где је очито неопходно радити на смањењу осипања деце, посебно девојчица, из образовног процеса, али и на различитим мерама подршке за излазак из сиромаштва и зависног економског положаја жене.

Извештај сачинила

Сања Кљајић